

gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3741%3A2014-05-30-09-44-01&catid=238%3A2014-01-16-12-18-54&Itemid=202#

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Мустакім проти Бельгії» № 12313/86 від 18 лютого 1991 р. URL: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/866/CASE%20OF%20MOUSTAQUIM%20v.%20BELGIUM%20%20Russian%20Translation.pdf>

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Беррехаб проти Нідерландів» № 10730/84 від 21 червня 1988 р. URL: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/866/CASE%20OF%20BERREHAB%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20%20Russian%20Translation.pdf>

Sandra Jędrzejowska
Uniwersytet Jagielloński

WOLNOŚĆ SUMIENIA I RELIGII W PRAWIE POLSKIM – GENEZA I ISTOTA

Wolność sumienia i religii jest niezwykle ważna w krajowym porządku prawnym. W oparciu o kryterium struktury prawnej należy do grupy tzw. praw wolnościowych (wolności) człowieka. Oznacza to, że w prawie tym dostrzec należy dwa aspekty: pozytywny i negatywny [4, 91]. Aspekt pozytywny wyraża się w wolności kształtowania własnego zachowania według indywidualnego uznania. Aspekt negatywny jest to wolność od ingerencji z zewnątrz – dotyczy zarówno organów państwowych, jak i osób trzecich [5, 143]. Rola prawodawcy w takim wypadku nie kończy się na określeniu podmiotu prawa i sfery zachowań wolnych od ingerencji. Istotne jest także określenie sytuacji, w których ingerencja organów państwowych byłaby dopuszczalna i ustanowienie skutecznych gwarancji prawnych dla podmiotów tego prawa.

Omawiane prawo wolnościowe ma ciekawą genezę. W Europie zwrócono na nie dość wcześnie uwagę, ze względu na silne związki państw z Kościołem katolickim. Konieczność szczególnej ochrony w tym zakresie uświadomiono sobie po reformacji, rozłamie w Kościele, powstaniu odrębnych wyznań, konfliktach religijnych na tym tle oraz prześladowaniach innowierców. Pierwszą gwarancję dla tej wolności przyniosła zasada cuius regio eius religio («czyj kraj, tego religia»), wprowadzona w 1555 r. na mocy pokoju w Augsburgu. Nakazywała ona podporządkowanie się religii władcy albo przeniesienie się na inne terytorium, gdzie wyznawano inną religię. Szerszą ochronę przyniósł pokój westfalski z 1648 r. – wprowadził wolność wyznania dla: katolicyzmu, kalwinizmu i luteranizmu. Istotne znaczenie miały również: traktat oliwski z 1660 r. oraz traktat paryski z 1763 r. Nadal jednak w niektórych regionach dominowała wola władcy. Przełomowym aktem była dopiero Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. Uznała ona wolność religijną za prawo naturalne, niezbywalne i święte (art. 10). Praktyka stosowania była niejednakowa w różnych państwach. Do stworzenia jednolitych praw społeczność międzynarodowa zaczęła zmierzać dopiero po pierwszej i drugiej wojnie światowej [2, 238]. Efektem była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., gwarantująca wolność myśli, sumienia i wyznania. Wśród międzynarodowych aktów prawnych

odnoszących się do tej materii warto zwrócić uwagę również na Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, ratyfikowaną przez Polskę 2 października 1992 r. – Rzeczpospolita jako państwo strona zobowiązała się do poddania jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

W Polsce zasadniczym aktem statuującym wolność religijną była konfederacja warszawska z 28 stycznia 1573 r. Wprowadzała ona «wieczny pokój» pomiędzy wyznaniem, gwarantując tym samym tolerancję religijną. Jest uznawana za jedno z najważniejszych osiągnięć demokracji w Polsce [2, 239]. Wolność religijna potwierdzona została w tym samym roku w swoistej ustawie zasadniczej – artykułach henrykowskich. Dzięki temu wolność ta zyskała rangę obowiązującego prawa. Polska była w tym czasie jedynym krajem w Europie, gdzie nie było wojen i większych konfliktów religijnych [2, 240]. Należy jednak zaznaczyć, że tolerancja religijna dla wszystkich wyznań chrześcijańskich dotyczyła jedynie mieszczan miast królewskich oraz szlachty. Kolejnym aktem prawnym gwarantującym omawiane prawo była niemająca faktycznego znaczenia prawnego z powodu rozbiorów i upadku I Rzeczpospolitej Konstytucja 3 maja 1791 r. Gwarantowała ona wolność wyznania, ale pierwszeństwo przyznawała religii katolickiej i zabraniała odstępstwa od niej. Była pierwszym w Europie i drugim na świecie aktem tego typu, ustanawiającym zasadę wolności religijnej (ograniczonej). Późniejsze polskie konstytucje już zawsze w jakimś zakresie gwarantowały omawiane prawo (marcowa, kwietniowa, PRL).

Obecnie w Polsce wolność tą reguluje przede wszystkim Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w artykule 53. Uregulowano w nim istotne kwestie dotyczące jednostki w zakresie wolności religijnej i światopoglądowej [3, art. 53]. Zakres podmiotowy omawianego prawa obejmuje każdego człowieka, niezależnie od przynależności państwowej, miejsca pobytu czy zamieszkania. Wolność religii zdefiniowana jest bardzo szeroko jako wolność przyjmowania i wyznawania religii według własnego wyboru, wolność uzewnętrzniania tych przekonań (w różnych formach np. poprzez modlitwę, posiadanie świątyń i miejsc kultu), indywidualnie lub w grupie, prywatnie lub publicznie, uczestniczenie w obrzędach oraz uprawianie kultu. Deklarowana jest także wolność sumienia, czyli możliwość przyjęcia przez jednostkę własnego światopoglądu, także niezwiązanego z jakąkolwiek religią [3, art. 53]. Zgodnie z prawem można wielokrotnie zmieniać wyznawaną religię. Artykuł 53 daje rodzicom prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami (uwzględniona jest także decyzja dziecka). Dzieci mają zagwarantowaną możliwość korzystania z lekcji religii w szkole. Konstytucja wprowadza zakaz wymogu ujawniania światopoglądu, przekonań religijnych, czy wyznania – pierwszy raz w polskim prawie w ten sposób rozwiązano tą ważną kwestię [3, art. 53]. Jest to niewątpliwie słuszny krok, gdyż sprzyja on poszanowaniu praw i wolności bez względu na wyznawaną wiarę albo jej brak. Nie wolno także zmuszać nikogo do uczestniczenia albo nieuczestniczenia w jakichkolwiek praktykach religijnych.

Z powyższego wynika, iż można wyróżnić dwie sfery wolności sumienia i wyznania: wewnętrzną (przyjmowanie i zmiana religii/światopoglądu) oraz zewnętrzną (uzewnętrznianie poglądów). Wewnętrzna sfera nie podlega niczyjej kontroli ani ingerencji z zewnątrz [2, 242], natomiast zewnętrzna może podlegać kontroli państwowej oraz w określonych sytuacjach ograniczeniom.

Ograniczenia wynikają przede wszystkim z dbałości o interes społeczny oraz konieczności zagwarantowania takich samych wolności innym podmiotom. Materialne i formalne przesłanki takiego ograniczenia określa Konstytucja w art. 31 ust. 3. Formalnie ograniczenia mogą być ustanowione jedynie w drodze ustawy.

Materialne przesłanki pozwalają ograniczyć tą wolność tylko, gdy jest to konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa, moralności publicznej, porządku publicznego, zdrowia, ochrony środowiska, a także ochrony wolności i praw innych osób [2, 243]. Ograniczenia te jednak nie mogą naruszać istoty prawa, należy kierować się w tym względzie zasadą proporcjonalności [2, 243].

Niezwykle ważne w takiej sytuacji stają się gwarancje prawne. Według Michała Pietrzaka [1, 42–45] można je podzielić na:

- gwarancje bezpośrednie – wynikającym z wolności sumienia i religii uprawnieniom przypisujemy charakter norm prawnych (przepisy Konstytucji, ustaw, traktatów i umów międzynarodowych),

- gwarancje pośrednie – rozwiązania instytucjonalno-prawne (równość obywateli, niezależnie od religii czy światopoglądu, neutralność światopoglądowa państwa, prawo do skargi konstytucyjnej, prawo do sądu oraz do zwrócenia się do Rzecznika Praw Obywatelskich w przypadku naruszenia praw i wolności jednostki).

Zagadnienia mające związek z wolnością sumienia i religii reguluje także art. 25 Konstytucji (równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych i bezstronność władzy) oraz art. 48 Konstytucji (prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem, uwzględniając jednak stopień dojrzałości oraz wolność sumienia i wyznania dziecka).

Istotną rolę w krajowym porządku prawnym w tej dziedzinie odgrywa również ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Reguluje ona całokształt problematyki: definiuje wolność sumienia i wyznania oraz podmioty tego prawa, reguluje stosunek państwa do kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ich działalność, omawia procedurę ich rejestracji oraz reguluje sprawy majątkowe niektórych kościołów.

Rzeczpospolita Polska przestrzega także obowiązującego ją prawa międzynarodowego w tym zakresie, m. in. Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 18) – ratyfikowanego przez Polskę 3 marca 1977 r. - oraz europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 9) – ratyfikowanej przez Polskę 2 października 1992 r.. Jak podkreślał w orzecznictwie Trybunał Konstytucyjny, wiążąca dla Polski jest również wykładnia przepisów pochodząca z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Mnogość aktów prawnych traktujących o wolności sumienia i religii jest wyrazem tego, jak ważne jest to prawo we współczesnych porządkach prawnych w Europie. Wagę jego również odzwierciedla fakt, jak wcześniej stało się ono przedmiotem zainteresowania prawodawcy. Niewątpliwie rozwiązania tej kwestii w polskim porządku prawnym są warte uwagi również pod względem prawnoporównawczym.

BIBLIOGRAFIA:

1. Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, wyd. 4, Warszawa 2010.
2. Rogowska A., *Wolność sumienia i wyznania*, [w:] M Jabłoński (red.) *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Wrocław 2014.
3. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej polskiej. Komentarz*, wyd. VII, LEX 2013 (dostęp 06.05.2014 r.).
4. Wojtyczek K., *Konstytucyjny status jednostki w państwie polskim § 1*, [w:] P. Sarnecki (red.) *Prawo konstytucyjne RP*, 7 wyd., Warszawa 2008.
5. Wronkowska S., Zmierczak M (red), *Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, wyd. X uaktualnione, Warszawa 2007.